

אגרות משה

אורח חיים

סימן א

בכיסוי מקצת הראש לענין לילך ברחוב ולענין ברכה

ו' אלול תשס"ו.

מע"כ ידידי הרה"ג ר' משה זאב אספס שליט"א.

הנה בדבר כיסה מקצת הראש כגון ביארמולקע קטנה אם מותר לילך כך ברחוב כמו שרואה שרבים מיראי ה' נוהגים לילך כן ברחוב, אבל ראה כתר"ה תשובה מהגאון ר' שלמה קלוגער בס' האלף לך שלמה דבכיסוי מקצת מתיר רק בפחות מר' אמות ובגילוי כל הראש אוסר אף בפחות מר' אמות ורוצה כתר"ה לידע דעתי הקלושה איך להתנהג למעשה.

והנה דברי הגאון רש"ק תמוהים לכאורה מאד, כי איך אפשר לפרש מה שנאמר בגמ' קדושין דף ל"א רב הונא ברי' דר' יהושע לא מסגי ד' אמות בגילוי הראש וכן הוא בשבת דף קי"ח, שהוא לא בגילוי הראש ממש אלא שהיה מכוסה אבל רק מקצת הראש, דאף אם הי' לו איזה קושיא שהיתה מתורצת בפירוש כזה אין שייך לתרץ ברבר שהוא לא כמפורש שגילוי הראש פירושו מגולה ולא אם הוא בדוקא מכוסה אף משהו, ובפרט שאין שום הכרח לפרש פירוש כזה שעכ"פ הוא זר ודחוק.

וגם הא לבד הא דר"ה בד"ר יהושע כאן ובשבת לא נזכר בשום מקום שיש איסור ולא אף מדת חסידות אף בגילוי כל הראש ואדרבה בהרבה מקומות הוא כמפורש שאין בזה איסור כדהביא הגר"א בס' ח' ס"ק ו' ואם כן מנליה דאסור בגילוי כל הראש אף בפחות מד' אמות אם במקום זה דרב הונא בריה דרב יהושע מפרש שהוא ד' אמות דוקא. בשלמא הב"ח שאוסר אף בפחות מר' אמות מצד מדת חסידות והובא במג"א סימן ב' סק"ו הוא משום שמפרש ד' אמות שבגמ' לאו דוקא מהטעם דכיון שהוא משום כבוד השכינה שלמעלה מראשו מה לי ד' אמות או פחות, ומש"כ המג"א ומדת חסידות אפילו בפחות מד' אמות ההכרח כדפי' במחצית השקל שגם המג"א אינו סובר שיש איסור בד' אמות מהא דמפורש במג"א סי' צ"א סק"ג שאף

ד' אמות הוא רק מדת חסידות ורק להוציא הזכרה וליכנס לביהכ"נ אסור עיי"ש (ועיין ביד אפרים ורבריו דחוקים), אבל הגרש"ק שמפרש ד' אמות שבגמ' הוא דוקא אך פי' שאירי בגילוי מקצת, מנא לי' לאסור בגילוי כולו אף בפחות הא לא הזכר דין גילוי כל הראש כלל ואין לדון אף אם הוא חמור מגילוי מקצת, יותר ממה שמצינו בגילוי מקצת. דאם סובר מסברא דאינו כבוד השכינה אף בפחות מר' אמות כסברת הב"ח וסובר לפי פירושו שאף בגילוי מקצת נמי אינו כבוד השכינה ובה איירי בגמ' הו"ל לאסור אף בגילוי מקצת גם בפחות מר' אמות, אלא סובר שלא שייך כבוד השכינה כשיושב ואף במהלך פחות מד' אמות אין לאסור אף בגילוי כל הראש בפחות מר' אמות.

וצריך לומר לתרץ דבריו שסובר דבגילוי מקצת נמי אינו כבוד השכינה וסובר דד' אמות דוקא ולכן מפרש בגמ' שהוא אף בגילוי מקצת ואין חלוק מדינא דגמ' בין גילוי כולו לרק מקצת שבתרווייהו ליכא איסור אלא מדת חסידות, ורק בד' אמות, אבל האירנא שאיכא איסור מצד חוק עכו"ם כסברת הט"ז בס"י ח' סק"ג זה איכא אף ביושב וכדמשמע כן שם בט"ז וכן יש איסור אף בהולך פחות מד' אמות, ואיסור זה ליכא אף בכיסוי מקצת דכבר אינו כחך העכו"ם, וכדאיתא שם בט"ז שליכא אף בכיסוי היד על הראש דודאי די בזה לסלק חוקת העכו"ם כיון שהוא מורה בזה שאסור לו לישב בגילוי הראש עיי"ש, וכ"ש בכיסוי מקצת שאינו כחוק העכו"ם שאין לאסור וא"צ בזה לטעם הט"ז בכיסוי היד, ונמצא ממילא חלוק לדינא שבגילוי כל הראש אסור אף בפחות מד' אמות ואף בישיבה לבד, ובגילוי מקצת שליכא איסור זה אלא מדת חסידות שבגמ' שנאמר סתם גילוי הראש בומנם שלא הי' זה חוק העכו"ם וסובר שהוא אף בגילוי מקצת הוא דוקא בד' אמות ונוגע לן דין הגמ' למעשה רק בגילוי מקצת.

ונצטרך לפרש בכוננת לשון הגרש"ק שהעתיק כתר"ה שמה דאמרי' דלא ילך ד"א בגילוי הראש דמשמע פחות מד' אמות מותר, היינו רק במקצת הראש בזה אסור רק ד' אמות תחת אויר הרקיע הא פחות מד' אמות מותר, אבל בגילוי כל הראש

ולחולקים עליו הוא רק ביד של עצמו והט"ז מודה למהרש"ל בסי' ח' גם לענין המדת חסידות לשיבה ולהלך ורק לברכה אוסר, ומש"ב הט"ז בסי' ע"ד סק"ב לענין שלא ישב או ילך בגילוי הראש באקראי קצת די בכיסוי ביד אין כוונתו שיהיה בזה האיסור דמדת חסידות אם הוא שלא באקראי, דלא מצינו חלוק לענין זה אלא בין ד' אמות לפחות ולא בין אקראי לשלא באקראי, אלא נקט בדהה שבאקראי קצת מצוי זה, ונמצא שהוא כמפורש שאף לענין ברכה מותר גם בכיסוי מקצת וכ"ש לענין הליכה ד' אמות, ולכן דעת הגרש"ק היא שלא ככל האחרונים והוי דעתו דעת יחיד.

אך אף לדעת הגרש"ק נראה לע"ד שהוא דק בכיסוי פחות מרוב הראש דיסבור דרובו ככולו גם לדין זה וכשהרוב מגולה הוא כמגולה כולו אבל כשהרוב מכוסה גם לדידה ליכא שום זהירות, ובמחצה מצומצם כיון שהאיסור נאמר על ראש מגולה ומחצה אינו כרוב אין להחשיב זה מגולה ואין לאסור אף לדעתו, אבל אולי אף בזה חושש לאסור משום דאי"א לצמצם וצריך שיהיה הרוב מכוסה ואף שגם באיסור דרבנן הא מקילין במחצה אף שא"א לצמצם כדמצינו בעירובין מ"מ אולי החמיר לחרש כיון שלענין ברכה והזכרת השם הוא לכבוד השם לא רצה להקל אף שהוא ספק איסור דרבנן, וממילא חש להחמיר גם בהליכה אף שהוא רק ממדת חסידות כדי שלא לחלוק ולכן אולי מצריך שיהיה הרוב מכוסה, ואיסור דחוק העכו"ם ודאי ליכא אף רק במיעוט מכוסה אם אך נחשב זה בעיני בני אדם לדאש מכוסה.

ולכן למעשה הרוצה להחמיר ולחוש לדעת הגרש"ק צריך לכסות רוב ראשו שהוא ברוב הכובעים וביארמולקעס הגדולים, אבל לדינא אין מחוייבין לחוש לדעתו כיון שהיא דעת יחיד ובפרט שהוא רק באיסור ממדת חסידות אף שעתה שכבר נהגו ישראל יש לדון בזה כעין איסור, משום שלא היה המנהג להחמיר יותר מהראוי לפי הגמ' והש"ע ולכן אם אך מכוסה באופן שנקרא שראשו מכוסה רשאים לילך ברחוב ואף לברך וכמו שעושין כן הרבה ואין להחשיבם ח"ו לקלים.

ומצד דין נדר שנהג שלשה פעמים אין לאסור דכיון דהזכר בגמ' ובש"ע שכן ראוי לנהוג לכל אדם עושה בסתמא רק לפי הדין שנאמר בזה דהוא רק למדה טובה שראוי לכל ישראל לנהוג במדת חסידות זה ולא נחשב זה לקבלת נדר דרק דבר שהזכר שינהגו כן ת"ח ויראי ה' אם התחיל אחד לנהוג

אסור אף פחות מד' אמות, אין כוונתו לפרש כן בלשון הגמ' דבגמ' שאינו לאיסור מצד תוקות העכו"ם שלא היה אז כן חוק העכו"ם אלא למדת חסידות מצד שהשכינה למעלה מראשו אידי אף בגילוי כל הראש בפשטות הלשון וגם דאי"א לפרש כלל חלוק מדין הגמ' כדבארתי, אלא כוונתו אולי על לשון הש"ע ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש דמוקים בגילוי רק מקצת משום דהאידינא אסור בגילוי כל הראש מדינא אף בפחות מד' אמות ואף בישיבה, ומסתבר יותר שגם אין כוונתו לפרש כן בש"ע שאירי רק בגילוי מקצת בדהקשתי שא"א לפרש היפוך לשון גילוי הראש, אלא דהש"ע ודאי אירי אף בגילוי כל הראש משום דהש"ע אינו אוסר מטעם חוק העכו"ם וכדמוכרח כן גם להט"ז שכתב על הש"ע בסק"ה דרובב ויושב בעגלה הוא כמהלך משמע דבישיבה מתיר לא דק בביתו אלא אף תחת אייר הרקיע, והא לטעמיה דיש בזה איסור דחוק העכו"ם אסור אף בישיבה ואף בבית וכמפורש בט"ז סי' ח', אלא צריך לומר דדין הש"ע שלא כתב שאסור לילך כמו שכתב לעיל מזה בדין קומה זקופה אלא כתב ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש שמשמע שהוא רק ממדת חסידות, וכדדייק כן גם בס' יד אפרים והוא רק במהלך ולא ביושב, ע"ז חידש הט"ז שרכוב ויושב בעגלה הוא כמהלך מהא דקדושין דף ל"ג ויש גם בו המדת חסידות שבש"ע אבל בסי' ח' חידש שהאידינא איכא גם איסור מצד חוק עכו"ם שהוא אף בישיבה, ומה שלא אסר המחבר מטעם חוק העכו"ם הוא משום שדבר זה תלוי לפי המקומות שאם באותן מקומות אין העכו"ם נוהגין כן אין לאסור, והמחבר היה במקומות הערביים שאין נוהגין להסיר הכובע, וזהו גם כונת הגרש"ק שהוא לדינא האידינא במקומותינו שהעכו"ם נוהגין להסיר הכובע ולא קאי על לשון הש"ע, ולשון דמה דאמרין הוא פירושו מה שגם אנחנו לדינא אומרין כן, ונסתלקו קרשיותינו מעליו.

אבל עכ"פ תמוה לומר בלא ראייה חדוש כזה שאף בכיסוי מקצת יהיה אסור, וגם הא משמע מהאחרונים דלא כדבריו, מהא דבטעם שאין מועיל הנחת היד על הראש להזכיר השם להמחבר בסי' צ"א סעי' ד' וכן סובר הרמ"א בסי' ע"ד סעי' ב' דלא כמהרש"ל דמתיר, הוא רק מטעם דאין הגוף יכול לכסות עצמו, ומטעם זה אם אחר מניח ידו על ראשו מותר לברך וכן כשממשיך הבית יד של הבגד על היד של עצמו הוי כיסוי כדאיתא בב"ח הובא בבאה"ט סי' צ"א סק"ד עיי"ש, והא היד אינה מכסה אלא מקצת הראש ומותר אף לברך למהרש"ל

או איפכא אולינן בתר עיקר הבגד. הוא רק לענין החיוב משום דכתיב בגדיהם כדאיתא בט"ז סי' י' סק"ה או כטעם מהר"ק בשם הר"י מנוח שהביא הכ"מ פ"ג מציצית ה"ד משום דכתיב אשר תכסה בה ואין אדם מתכסה אלא בעיקר הבגד אבל לא לענין מאיזה מין יעשה הציצית דאפשר צריך לעשות ממין הכנף כיון שדורש ציצית הכנף מין כנף. הנה לענ"ד אין בזה ספק אלא דצריך לעשות ממין הבגד מאחר דדין הציצית שאולינן בתר עיקר הבגד והוא בא לפטור בהציצית את הבגד אינו יכול לפטור במין שלא היה פוטרו אם היו גם הכנפות ממנו. דהא לרבא אינו פוטר את הכנפות אלא את הבגד והוא המתחייב באם יש לו כנפות אף ממין אחר ואותו צריך לפטור וא"כ איך יעשה ציצית ממין שלא היה פוטרו אי לאו הכנפות שממין אחר.

וגם הגע בעצמך בעיקר בגד של משי והכנפות הם של צמר גפן הרי עיקר הבגד הוא חייב במשי והכנפות פטורות ממשי ולענין צמר גפן עיקר הבגד פטור מציצית של צמר גפן והכנפות הם בשל צמר גפן והוי זה כמו לענין חיוב פטור ממש שאולינן בתר עיקר הבגד. וגם אם הבגד הוא של משי וכנפיה של עור שחייב לרבא מן התורה הוא בציצית דמין כנף שהוא בהכרח מין הבגד דציצית של עור ודאי פסילי. וא"כ בהכרח פירוש מין כנף הוא מין הבגד כלשון רש"י שבת דף כ"ז. ואין לומר דבבגד של משי וכנפיה של עור יתחייב דוקא בשל צמר ופשתים לרבא. דהא בלאו קרא דצמר ופשתים היה דוקא מין כנף ואיך היה אפשר להיות זה דאיך היה עושה בכנפיה של עור. ולא משמע דדין זה שחייב בכנפיה של עור הוא רק אחר שנכתב קרא דצמר ופשתים דדרשינן שצמר ופשתים פוטרין אף שלא במינן. לכן ברור שאולינן בתר עיקר גם לענין מין כנף דפירושו מין הבגד.

ולכן להרצים להחמיר כמהר"מ מרוטנבורג שצמר אינו פוטר שאר מינים לא יועיל מה שיעשה הכנפים משל צמר אם עיקר הבגד הוא ממשי וצמר גפן. וכוונת המג"א בסי' ט' סק"ד בזה שכתב יעשה טלית קטן שכולו צמר מלמטה. הוא לא שיעשה למטה בכנפים מצמר שזה לא יועיל. אלא כוונתו שילבש מלמטה תחת כגריו טלית קטן שכולו צמר. לצאת בו ובהטלית של משי יעשה ציצית של משי לגירסת מחצית השקל או של צמר כגירסת רעק"א ויתנאה בו מלמעלה על בגדיו במקום טלית גדול וכדאיתא כן בעטרת זקנים.

ולמעשה לאלי שא"א להם לילך בקיץ בטלית קטן של צמר ולובשים טלית קטן משאר מינים

כן בסתמא אמרינן שהוא בג' פעמים לקבלת נדר אבל לענין גילוי הראש שבש"ע נאמר זה לכל ישראל שינהגו כן אף שהוא רק מצד מדת חסידות אין להסתפק כלל בגדר אלא ע"ד הש"ע ערשה שהוא רק למדת חסידות.

ובסתירת דברי המג"א שבסי' צ"א כתב שאף לילך ד' אמות הוא רק ממדת חסידות ובסי' ב' כתב ומדת חסידות אפילו פחות מד' אמות שמשמע שילך ד' אמות הוא איסור שדחקו במחצית השקל וביד אפרים לתרץ דבריה. היה נראה לע"ד דלילך ד' אמות אף שעיקר הדין הוא ממדת חסידות אבל כבר נהגו כל ישראל להתנהג במדת חסידות זה אפילו אנשים פשוטים אבל מדת חסידים להיחידים המתנהגים בחסידות וכן לכל ת"ח יש להחמיר שלא לילך בגילוי הראש אפילו בפחות מד' אמות. ולדינא יש לאסור אפילו בשיבה מצד חוק העכו"ם כהט"ז. והמ"ג משמע שפליג על הט"ז וצ"ע בטעמו. ואולי בשיבה אף המג"א יודה דאסור משום חוק העכו"ם שכן עושין כשיושבין לאכול או בחבורת אנשים בעלמא להסיר הכובע אבל בהלוח אין דרכם להסיר הכובע ולכן אין לאסור ההלוח משום חוקי העכו"ם. ואולי טובר דחוק העכו"ם נחשב רק בעת התפלה דרק אז הוא חוק שלהם להסיר הכובע אבל בשיבה אין מסירין מצד חוק העכו"ם אלא להקל בעלמא. והט"ז טובר שגם זה נחשב חוק כיון שנמשך להם רגילות זה מצד חוק העכו"ם שלהם שבלא כובע הוא יותר חשיבות. ולכן אף שלישיבה בעלמא אין להם חוק עכו"ם להסיר הכובע יש לזה דין חוק עכו"ם לאסור. ועדיין לא מבורר טעם המג"א לע"ד ויש לאסור כהט"ז.

ידידו המברכו בכוח"ט.

משה פיינשטיין

סימן ב

בבגד של שאר מינים וכנפיה של צמר אם יצא בציצית של צמר גם למהר"מ מרוטנבורג

כ"ב כסלו תשי"ז.

מע"כ ידידי הרב ר' שלום הלוי קוגעלמאן שליט"א.

מה שנסתפק ידידי אולי אף לרבא שנפסק כן שסובר במנחות דף מ' בהיא של בגד וכנפיה של עור